

УДК 332.012.2

Ліба Н. С.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та фінансів
Мукачівського державного університету*
Ющик Л. В.
*аспірант
Мукачівського державного університету*

Liba N. S.
*Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Mukachevo State University*
Yuschik L. V.
*Postgraduate
Mukachevo State University*

ПОЛІВАРІАНТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «РЕГІОН»

MULTI VARIATED CONCEPT "REGION"

Анотація. У статті досліджено особливості підходів до розуміння поняття «регіон» різними науковцями. Визначено сутність та зміст регіону як соціально-економічної категорії, виділено його характерні особливості. В наявних соціально-економічних умовах з урахуванням основ концепції стійкого розвитку найбільш комплексним і перспективним підходом до визначення поняття «регіон» є системний підхід, в контексті якого регіон розглядається як єдина природно-соціально-економічна система.

Ключові слова: регіон, економічний район, територія, економічна система, адміністративно-територіальна одиниця.

Вступ та постановка проблеми. Важливість комплексного дослідження розвитку регіонів нині визначається необхідністю забезпечення збалансованого розвитку окремих частин країни в контексті вимог сталого розвитку шляхом раціонального використання їх потенціалу. Для проведення ефективної регіональної політики та забезпечення розвитку різних сфер і галузей господарства необхідно насамперед чітко визначити зміст поняття «регіони країни», законодавчо закріпити їх межі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми регіональної політики і регіоналізації присвятили свої

праці такі дослідники, як, зокрема, О. Бей, В. Борденюк, В. Вакуленко, З. Варналій, В. Воротін, В. Гудак, Б. Данилишин, М. Долішній, М. Лендшел, В. Литвин, В. Кереман, Є. Кисельов, Є. Кіш, О. Коротич, А. Круглашов, В. Куйбіда, В. Малиновський, К. Мезенцев, Ю. Наврузов, В. Нудельман, М. Пістун, Д. Стеченко, Т. Тагаренко, А. Ткачук, М. Чумаченко.

Досліджуючи поняття «регіон», вони відзначали різні аспекти цього визначення, але через багатогранність поняття виникає необхідність його уточнення та узагальнення.

Метою статті є аналіз та узагальнення наявних підходів до розуміння поняття «регіон» як економічної категорії; систематизація напрямів наукових доробок стосовно розуміння соціально-економічної сутності регіону.

Результати дослідження. Аналіз наукової літератури та чинної нормативно-правової бази, яка присвячена розвитку регіонів України, засвідчує, що існують суттєві розбіжності у визначенні змісту цього поняття, формулюванні мети та завдань регіональної політики. Крім того, існує проблема невизначеності єдиного первинного поняття «регіон» та інших важливих питань регіонального розвитку.

Як зазначає О. Шевченко, саме поняття «регіон» потребує врегулювання. Незважаючи на постійне оперування поняттям «регіон», такої загальнопоширеної норми не існує [7].

Енциклопедичний словник дає таке визначення поняття «регіон» (лат. "regio" – «країна, область») – певна територія, що володіє цілісністю і взаємозв'язком її складових елементів, а також це слово використовується в значенні територіальної одиниці держави [1].

Існує декілька трактувань визначення регіону, причому регіон далеко не завжди виступає як територіальна одиниця держави. У рамках географічного трактування регіон визначається як район, велика ділянка суші, частина земної поверхні із спеціальними фізико-географічними параметрами, географічна одиниця, визначена географічними кордонами. З економічної точки зору під регіоном розуміють частину території, де існує система зв'язку між господарськими суб'єктами, підсистему всього соціально-економічного комплексу країни, складний територіально-економічний комплекс зі своєю структурою зв'язку із зовнішнім і внутрішнім середовищем.

Соціально-політичне трактування регіону показує регіон як соціально-територіальну спільність, тобто сукупність соціальних, економічних, політичних чинників розвитку території. Сюди входить цілий набір характеристик, таких як, зокрема, етнічний склад населення, трудові ресурси, соціальна інфраструктура, соціально-психологічний клімат, політичні аспекти розвитку регіону, культурні чинники.

У вузькому розумінні під терміном «регіон» розуміють адміністративно-територіальну одиницю (АТО) окремих держав, межі яких є переважно продуктом політичних рішень. У такому контексті поняття «регіон» має три виміри:

1) макрорегіони – групи сусідніх областей, об'єднаних спільністю історично-географічних чинників, ресурсів, структури й організації господарства;

2) мезорегіони, що загалом відповідають території області;

3) мікрорегіони, кожен з яких є своєрідною природно-економічною, етносоціальною частиною області.

У широкому розумінні регіоном вважається:

– умовно виділений простір, що відрізняється від прилеглої території природними або набутими властивостями (наприклад, Карпатський регіон);

– окремі історично-етнографічні територіальні комплекси, які, як правило, не збігаються із сучасними адміністративно-територіальними утвореннями (наприклад, Волинь, Галичина, Гуцульщина, Лемківщина, Поділля, Слобожанщина);

– широкі міждержавні територіальні масиви, що відрізняються певною спільністю своєї історичної долі, своєрідним національно-етнічним складом, культурно-

конфесійними чи політичними ознаками (наприклад, Альпійський регіон, Балкани, Прибалтика, Скандинавія, Закарпаття).

Теоретиками і практиками категорія «регіон» розглядається з різних позицій, переважно «нормативних» (грунтуються на суто адміністративних принципах поділу) чи «аналітичних» (групування певних територіальних зон зі схожими або взаємодоповнюваними характеристиками), зокрема таких:

– територіальної – регіон як територіально-просторова одиниця (Б. Хорев, Ф. Кожурін, В. Сігов, М. Чумаченко);

– політичної – регіон як область політичного простору, що відрізняється особливою політичною організацією або (та) наявністю особливого політичного інтересу (В. Ребало, Л. Шкляр);

– політико-правової – регіон як територіальна основа організації органів публічної влади (В. Борденюк);

– регіон як територіально-політична система (Т. Татаренко);

– адміністративної – регіон як вища (найбільша) АТО держави, що має виборну владу, юридичну незалежність та власний бюджет (С. Романюк, Л. Зайцева);

– регіон як управлінська система, наділена відповідною компетенцією (М. Глазирін, І. Котляров, А. Липко, К. Миско);

– економічної – регіон як територіально-спеціалізована, адміністративно окреслена частина економіки країни, що характеризується єдністю та цілісністю відтворених процесів і управління (В. Воротін);

– соціальної – регіон як соціально-територіальна спільнота, що характеризується локалізацією єдиних суспільних відносин, соціальною спільністю людей (Я. Щепанський);

– регіон як співтовариство людей із виробленими упродовж тривалої історичної еволюції механізмами відтворення, груповою ідентичністю, правовими та етичними нормами (В. Литвин);

– культурно-етнічної – регіон як частина території країни з певними відмінностями природно-кліматичних умов життєдіяльності, історії етнічного складу населення, мови, культури, релігії та інших факторів, що в процесі взаємодії набувають інтегративного, системного характеру і відображають своєрідність даної території (Я. Верменич, М. Пірен, С. Саханенко) [5].

Для розробки і реалізації державної регіональної політики регіони виділяються на різних територіальних рівнях:

1) наднаціональні простори континентального і субконтинентального типів – мегарегіони;

2) група сусідніх областей, об'єднаних загальним географічним положенням, однаковими природними умовами і ресурсами, єдиних за історично-географічними передумовами, за розміщенням населення, за структурою і спеціалізацією господарства, за переліком природоохоронних та екологічних проблем – макрорегіони;

3) адміністративно-територіальні одиниці, тобто області, краю, провінції – мезорегіони;

4) своєрідні за своїми природно-економічними, етнонаціональними та іншими ознаками частини адміністративно-територіальних одиниць – мікрорегіони.

Цей підхід найбільш близький до єдиної узгодженої системи розподілу Європейського Союзу, введеної на початку 70-х рр. XX ст. Євростатом і Європейською Комісією як Номенклатура статистичних територіальних одиниць (NATS). Класифікація NATS складається з трьох регіональних рівнів, в яких встановлені мінімальні і максимальні пороги для середнього розміру регіонів відповідно до чисельності населення регіону (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація NATS відповідно до чисельності населення [6]

Рівень	Чисельність населення	
	мінімальна	максимальна
NATS 1	3 000 000	7 000 000
NATS 2	800 000	3 000 000
NATS 3	150 000	800 000

В. Дергачов пропонує декілька визначень поняття «регіон»:

1) особливий вид території (акваторії), що характеризується специфічною цілісністю; виділяються природні, політичні, економічні та інші регіони;

2) територіальна спільність, що володіє соціокультурним кодом – системою тісно пов'язаних з природно-географічним положенням соціальних, економічних, культурних, геополітичних та інших властивостей, що забезпечують його внутрішню множини в єдності і певну якість життя; функціонування регіону забезпечується відтворенням (трансляцією культур) і зовні спрямованим вектором розвитку; регіон завжди самодостатній (що не означає самозабезпеченості) і самобутній;

3) адміністративно-територіальна одиниця високого і середнього рівня; у західноєвропейському регіоналізмі регіон – наступна за державою територіальна таксономічна одиниця між державою й індивідумом; у цьому значенні регіон в Східній Європі тотожний району;

4) елітний зразок організації життєдіяльності (оптимальної якості життя); при цьому елітність не означає будь-яких пільг або привілеїв; елітність є визнанням людиною регіонального самовизначення [6].

За визначенням П. Алампієва, регіон (економічний район) розглядається як географічно цілісна територіальна частина народного господарства країни, яка має свою виробничу спеціалізацію, міцні внутрішні економічні зв'язки та нерозривно пов'язана з іншими частинами за допомогою суспільного поділу праці. У сучасній економічній літературі найбільш поширеними є підходи до визначення регіону як квазікорпорації, квазідержави, ринку та соціуму.

Регіони як квазідержави виступають відособленими підсистемами держави і національної економіки. Під час розгляду регіону як квазікорпорації регіонально-просторові утворення розуміються як великі суб'єкти власності (регіональної і муніципальної) та економічної діяльності. Підхід до регіону як до ринку, обмеженого певним ареалом, полягає у вивченні умов функціонування регіональних економічних систем, формуванні підприємницького клімату, тенденцій та особливостей розвитку регіональних ринків товарів і послуг, капіталу, праці, інформації, знань і технологій. Під час розгляду регіону як соціуму основними завданнями регіонального розвитку є відтворення соціального життя та розвиток системи розселення.

М. Некрасов, досліджуючи регіон, розглядав його як велику територію країни з більш-менш однорідними природними умовами й характерним напрямом розвитку продуктивних сил на основі поєднання комплексу природних ресурсів з відповідною матеріально-технічною базою, виробничою та соціальною інфраструктурою.

В. Керецман регіоном вважає певну територію в межах однієї чи декількох держав, яка є однорідною за певними критеріями (економічними, демографічними, екологічними, етнічними, соціальними, культурними) і за цими критеріями відрізняється від інших територій.

За визначенням Е. Аласва, економічний регіон є територіально цілісною частиною народного господарства країни, яка володіє такими ознаками, як спеціалізація як основна народногосподарська функція; комплексність, що розуміється як взаємопов'язаність найважливіших елементів економічної і територіальної структур регіону; керованість, тобто наявність цілісної системи територіального управління господарством, за допомогою якої можуть вирішуватися як загальні, так і автономні проблеми розвитку.

Соціально-економічна сутність поняття «регіон» має певні риси: по-перше, це територія, а по-друге, економічна система в межах даної території, або регіон – це самостійна територіальна система з притаманними тільки їй виробництвом, розподілом, обміном та споживанням матеріальних благ та послуг.

О. Тищенко вважає, що під час визначення сутності регіону необхідно враховувати три обставини: регіон – це територіальне явище, тому територіальна ознака має бути відображена в ньому як база; регіон – частина цілісної соціальної та адміністративної системи, тому має володіти їх основними рисами, хоча і не зводиться до них; регіон повинен володіти замкненим відтворювальним циклом, а також певною економічною специфікою та формами її прояву.

На думку А. Добриніна, регіон є територіально спеціалізованою частиною народного господарства країни, яка характеризується єдністю та цілісністю відтворювального процесу.

О. Гранберг вважає, що регіон є визначеною територією, що відрізняється від інших територій за низкою ознак і характеризується певною цілісністю, взаємопов'язаністю її складових елементів.

Основною регіональною одиницею виступає великий економічний район, оскільки він найбільше відповідає інтересам комплексного розвитку території. Але відсутність у великих районах спеціальних органів управління прирікала і нині прирікає їх на абстрактність, а отже, й на недовість. Це об'єктивно зумовлює необхідність поєднання сітки економічного районування з адміністративно-територіальним поділом. У наш час саме область виступає в країні основним об'єктом комплексного територіального управління, саме вона поєднує в собі територіальні та галузеві елементи виробництва, здатна забезпечити динамічну взаємодію з населенням у вирішенні соціально-економічних проблем.

В. Поповкін характеризує регіон як територіальну частину народного господарства країни, якій органічно притаманні географічна цілісність та економічна спільність.

Європейський парламент пропонує таке визначення: «регіон – це територіальна цілісність, яка розглядається з географічної точки зору, або чітко окреслена територіальна організація, де населення має специфічну ідентичність, яка спрямована на стимулювання та розвиток культурної, економічної та соціальної сфер» [3].

У сучасних наукових джерелах під поняттям «регіон» розуміються різноманітні просторові системи різних масштабів – від групи держав до невеликих за площею адміністративно-територіальних одиниць, а дискусії стосовно розуміння сутності регіону як наукової категорії тривають, активізуючись останніми роками. В межах доктрини європейського інтегрального федералізму регіон визначається як «надтермін», що характеризується такими ознаками, як спільна територія, спільне населення, спільна історія, спільність природних умов, спільність проблем, які вирішуються.

Залежно від наявних адміністративно-територіальних одиниць можна виділити такі види регіонів.

1) Регіон – це адміністративна одиниця субнаціонального рівня, яка має чітко визначені кордони, знаходиться в ієрархічній системі державного управління, на неї поширюється дія одного кола нормативно-правових актів.

2) Регіон – це неадміністративна територіальна одиниця субнаціонального рівня. Йдеться про кілька областей, наприклад, Карпатський регіон, який, на думку більшості регіоналістів, об'єднує Львівську, Івано-Франківську, Чернівецьку та Закарпатську області. Різновидом такого регіону може бути регіон, який включає частини адміністративно-територіальних одиниць, наприклад, регіон гірських Карпат, який об'єднував би гірські населені пункти вказаних областей, які підпадають під дію закону «Про статус гірських населених пунктів». В такому розумінні регіон також має чітко визначені територіальні межі, але його кордони не співпадають з кордонами адміністративно-територіальних одиниць (областей та районів).

3) Регіон – це територія, на якій реалізується (чи може бути реалізована) певна програма. Такий регіон має досить нечіткі характеристики, зокрема територіальні, як правило, вказується тільки на його центр, а кордони можуть бути розмиті. Такий регіон існує в багатьох адміністративно-правових системах, а управління здійснюється в неадміністративних формах. Наприклад, рекреаційний регіон Українських Карпат.

4) Регіон, частина якого знаходиться за межами території, а отже, і юрисдикції України (так звані євро регіони).

Поліваріантність поняття «регіон» обумовила різноманітність підходів до його класифікації.

Однак найприйнятнішою вважається класифікація, побудована за такими ознаками, як рівень економічного розвитку, наявний стан фінансів, соціальне та природне середовище, географічні та природні характеристики.

Перша класифікаційна ознака – рівень економічного розвитку – обумовлює поділ регіонів на високорозвинені регіони; регіони, що формуються та розвиваються; слабо-розвинені регіони.

Друга класифікаційна ознака – наявний стан фінансів, соціального та природного середовища – конкретизується через такі показники: розвиненість ринкових відносин; кризовий стан у певній сфері господарства регіону; депресія усього господарського комплексу, окремих галузей чи сфер життя населення.

Третя класифікаційна ознака – географічні та природні особливості – обумовлює поділ регіонів на традиційно відсталі; депресивні; традиційно розвинені (індустріальні, індустріально-аграрні, аграрні, сировинні); регіони, що мають ресурси загальнодержавного значення або програмно розвиваються. Водночас необхідно зазначити, що, незалежно від різноманітності видів регіонів та їх класифікації, усі названі підсистеми у своєму розвитку повинні підпорядковуватися єдиній меті – задоволенню матеріальних і духовних потреб населення регіону за збереження природного середовища [2, с. 15].

Висновки. Систематизація наявних підходів до розкриття змісту поняття «регіон» показала, що, незважаючи на значну кількість проведених досліджень щодо вивчення змісту цього поняття, серед вчених немає єдиної думки про трактування цього терміна. Аналізуючи підходи і відповідні їм визначення поняття «регіон», можна побачити, що головним недоліком більшості з них є те, що кожен підхід визначає це поняття лише з однієї точки зору. В наявних соціально-економічних умовах з урахуванням основ концепції стійкого розвитку найбільш комплексним і перспективним підходом до визначення поняття «регіон» є системний підхід, в контексті якого регіон розглядається як єдина природно-соціально-економічна система.

Список використаних джерел:

1. Алаєв Э. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь / Э. Алаєв. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.
2. Верхоглядова Н. Регіон як самокерована соціально-економічна система / Н. Верхоглядова, І. Олініченко // Інноваційна економіка. – 2013. – № 5. – С. 113–117.
3. Герасимів З. Основні підходи до розуміння поняття «регіон» / З. Герасимів // Агросвіт. – 2012. – № 5. – С. 24–26. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2012_5_7.
4. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 8 вересня 2005 р № 2850-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ovu.com.ua.
5. Малиновський В. Концептуалізація поняття «регіон» / В. Малиновський // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2012. – Вип. 4. – С. 163–170. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_4_22.
6. Світлична Д. Регіон – цілісна природно соціально-економічна система / Д. Світлична // Вісник ОНУ. Сер.: Географічні та геологічні науки. – 2016. – Т. 21. – Вип. 1. – С. 142–151.
7. Шевченко О. Нормативно-правове забезпечення регіонального розвитку в Україні / О. Шевченко // Нац. ін-т стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.niss.gov.ua.

Аннотація. В статті досліджені особливості підходів до розуміння поняття «регіон» різними ученими. Визначено сутність і зміст регіону як соціально-економічної категорії, виділено його характерні особливості. В існуючих соціально-економічних умовах з урахуванням основ концепції стійкого розвитку найбільш комплексним і перспективним підходом до визначення поняття «регіон» є системний підхід, в контексті якого регіон розглядається як єдина природно-соціально-економічна система.

Ключові слова: регіон, економічний район, територія, економічна система, адміністративно-територіальна одиниця.

Summary. In the article the features of approaches to understanding the concept of “region” by different scientists have been researched. The essence and content of the region as a socio-economic category has been determined, along with its characteristic features have been highlighted. In the existing socio-economic conditions, taking into account the foundations of the concept of sustainable development, the most comprehensive and promising approach to defining the concept of “region” is a systemic approach, in the context of which the region is considered as the only natural-socio-economic system.

Key words: region, economic region, territory, economic system, administrative-territorial unit.